

УДК 159. 92-057. 874

DOI 10.18372/2786-5495.1.17782

Козинець Олександр Володимирович

кандидат педагогічних наук, доцент,

Український державний університет імені М. Драгоманова,

м. Київ, Україна,

o.v.kozynets@npu.edu.ua

Цибульська Лідія Вікторівна,

магістр факультету спеціальної та інклюзивної освіти,

Український державний університет імені М. Драгоманова,

м. Київ, Україна,

lidochka21@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

***Анотація.** У статті йде мова про корекційно-розвивальну роботу з дітьми із загальним недорозвитком мовлення щодо їхньої підготовки до шкільного навчання, рівні мовленнєвого розвитку та комплекс вправ для формування мовленнєвої готовності дітей із загальним недорозвитком мовлення до школи.*

***Ключові слова:** діти з порушенням мовлення, підготовка до школи, інклюзивне навчання, корекційно-розвивальна робота.*

***Annotation.** The article is about corrective and developmental work with children with general speech underdevelopment regarding their preparation for school education, the level of their speech development, and examples of exercises for forming the speech readiness of children with general speech underdevelopment for school.*

Key words: *children with speech disorders, school preparation, inclusive education, corrective and developmental work.*

Вступ. Коли дитина із загальним недорозвитком мовлення йде до школи, в неї має бути сформована мовленнєва готовність до навчання, оскільки її мовленнєве порушення може обмежувати навчальні можливості дитини. Тому формування мовленнєвої готовності до навчання у школі у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (далі — ЗНМ) виступає актуальним завданням роботи вихователів і логопеда закладу дошкільної освіти, в першу чергу, та педагогічних працівників у початковій школі надалі [1, с. 115].

Мета статті – розкрити корекційно-розвивальну роботу з дітьми із загальним недорозвитком мовлення щодо їхньої підготовки до шкільного навчання в сучасних умовах.

Результати дослідження. Важливими етапами роботи з дошкільниками із ЗНМ є *підготовчий*, де здійснюється подолання негативізму дітей; формування навичок зорового і слухового сприймання; розвиток просторового гнозису; формування операцій синтезу та аналізу, класифікації, порівняння. На логопедичних заняттях, що є основною формою корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗНМ, мають використовуватися доцільні допоміжні засоби, якими має бути обладнаний логопедичний кабінет (дзеркала, зонди, суджок-масажери, навчально-дидактичний матеріал тощо) [1, с. 122].

Зважаючи на те, що діти із ЗНМ часто мають низький рівень готовності до навчання у школі, з ними варто проводити корекційну роботу, підвищувати їхню готовність до шкільного навчання. Зокрема, за даними І. Кобзевої, О. Переворської, корекційну роботу з дітьми із ЗНМ III рівня при підготовці їх до школи слід спрямовувати на паралельне досягнення таких завдань:

- формування у дітей вміння вслухуватися й розуміти звернене мовлення;

- збагачення словника дітей, уточнення лексичного і граматичного значення нових слів; введення їх до словника, закріплення вмінь їхнього використання;

- формування наслідувальних вмінь дітей для відтворення правильної звуковимови;

- формування навичок користуватися мовленнєвими засобами при комунікації з іншими;

- цілісний розвиток пізнавальних процесів (мислення, уваги, пам'яті), що поєднується із мовленням [2, с. 79].

І. Кобзева, Т. Приходько, О. Переворська вказують, що мета корекційної роботи з дітьми дошкільного віку із ЗНМ має охоплювати: формування правильної звуковимови, засвоєння складової структури слова, формування лексичних і граматичних засобів, розвиток фонетико-фонематичної сторони і зв'язного мовлення, навчання грамоті» [3].

У праці О. Гуменюк, І. Пацули, А. Павлюк наведено загальну мету корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗНМ щодо їхньої підготовки до шкільного навчання: «розширити коло знань та уявлень про навколишній світ, збагатити активний та пасивний словники дитини, сприяти розвитку зв'язного мовлення» [1]. А також наведено мету корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗНМ відповідно до виділених рівнів мовленнєвого розвитку дошкільників:

1) для дітей із ЗНМ I рівня корекційна робота має бути спрямована на: розвиток дрібної та загальної моторики, розуміння дітьми зверненого до них мовлення, наслідування, формування навичок слухової та зорової уваги.

2) для дітей із ЗНМ II рівня корекційно-розвивальна робота спрямовується на: розвиток звукової і складової системи мовлення, формування фразового мовлення, вдосконалення граматичної будови і просодики;

3) корекційно-розвивальний процес з дітьми із ЗНМ III та IV рівнів спрямований на удосконалення зв'язного мовлення дітей з урахуванням їх

культури мовлення, практичне застосування засобів мовлення в активному спілкуванні та підготовку дітей до навчання грамоти [1, с. 122].

При організації корекційної роботи з дітьми із ЗНМ у напрямі формування їх мовленнєвої готовності до подальшого навчання у школі важливим є дотримання загальнодидактичних і спеціальних принципів. Зокрема, цінними є загальнодидактичні принципи науковості, систематичності і послідовності, наочності, доступності пропонованого навчального і мовленнєвого матеріалу, виховуючого характеру роботи, індивідуального підходу до кожного дошкільника та підвищення його активності під час занять [4, с. 466].

Спеціальні принципи допомагають досягти успішності у конкретній корекції порушень мовлення дітей із ЗНМ. Зокрема, Л. Под'ячева вказує на важливість етіогенетичного принципу (врахування симптоматики мовленнєвого порушення), діяльнісного (врахування провідної діяльності), єдності діагностики і корекції, взаємозв'язку мовленнєвого і загальнопсихічного розвитку та ін. [5].

Не можна обійти й такого важливого принципу організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗНМ як врахування «зони актуального розвитку» (за Л. Виготським), який передбачає, що підготовка дітей із ЗНМ до школи має опиратися на наявні у дітей здібності, розвивати необхідні навички і вміння, які слугуватимуть підґрунтям для навчальних навичок. Проте, опираючись на зону найближчого розвитку, слід зацікавлювати дітей у процесі їх становлення, приділяти увагу розширенню їх навичок і вмінь, збагаченню досвіду успішного виконання поставлених завдань [6, с. 349]. Все це сприяє підвищенню психологічної та мовленнєвої готовності дошкільників із ЗНМ до школи.

При проведенні корекційно-виховної і логопедичної роботи з формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ до школи О. Яковенко радить «дотримуватися системного підходу, що допомагає підвищити всі порушені компоненти мовлення дошкільників і налаштувати їх на успішне навчання у школі. На основі використання дидактичних та комп'ютерних ігор,

інноваційних технологій допомагає покращити всі її компоненти, підготувати дошкільника з порушеннями мовлення до інклюзії в освітньому шкільному просторі» [7, с. 254].

У праці Н. Голуб також надається велика увага систематичній підготовці дітей із ЗНМ до школи, що крім мовленнєвої готовності, має формувати й інтелектуальні здібності дітей та розвивати їх психічні процеси. Зокрема, дослідниця наголошує, що «підготовка дітей до навчання у школі має бути комплексною і системною, та включати: розвиток усіх сторін мовленнєвої системи, зв'язного мовлення; формування процесів сприймання, уваги, пам'яті, мислення; формування стійкої позитивної мотивації до навчання; розвиток емоційно-вольової сфери, а також передумов навчальної діяльності цілеспрямований розвиток лінгвістичних та логіко-математичних здібностей; закріплення навичок пізнавальної самостійності й активності» [6, с. 348].

Н. Пахомова для процесу формування мовленнєвої готовності дошкільників із ЗНМ до школи пропонує термін «**мовленнєва підготовка**», який дослідниця трактує як «процес розвитку мовлення й навчання мови, формування мовної здібності, мовленнєвих навичок і умінь що здійснюється у двох напрямках: 1) формування мовленнєвої готовності (навичок усного мовлення з правильною звуковимовою, граматичною будовою, лексичним запасом, достатнім фонетичним сприйманням і звуковим аналізом слів); 2) формуванням комунікативної готовності (комплексного застосування дитиною мовних і немовних засобів для використання одиниць мови у процесі спілкування та усвідомлення власної особистості у життєдіяльності) [8].

Вважаємо слушною думку А. Яковенко, яка визначає мовленнєву підготовку дошкільників із ЗНМ до школи як «процес практичного оволодіння мовленнєвими навичками, вдосконалення мовленнєвих форм і комунікативних функцій, формування навичок усвідомлення мовлення» [9, с. 275].

Ефективність корекційної роботи з дітьми із ЗНМ визначається вмілою організацією навчальної діяльності дошкільників у дитсадку, правильним розподілом навантаження на дітей протягом дня, координацією роботи і наступності проведення занять логопедом і вихователем [4, с. 465].

Як зазначають О. Гуменюк, І. Пацула, А. Павлюк, заняття з дітьми із ЗНМ можуть бути індивідуальними та груповими. При цьому ефективність індивідуальних занять з підготовки дітей до навчання у школі є вищою, оскільки логопед враховує можливості кожної дитини при корекції порушених функцій мовлення, займається з нею правильною постановкою звуків, розвитком фонематичного сприймання і артикуляційної моторики [1, с. 123].

На фронтальних заняттях, які проводяться з дітьми із ЗНМ найрідше, вивчаються звуки, які вже діти вимовляють правильно при ізольованій роботі. Ефективними засобами корекційної роботи на фронтальних заняттях виступають сюжетно-дидактичні гри, інсценізації сюжетів казок та мультфільмів, використання елементів фольклору та ін. [1].

До організаційно-методичних засад здійснення корекційної роботи з дошкільниками із ЗНМ щодо підвищення їх мовленнєвої готовності до школи відноситься вміле забезпечення необхідних педагогічних і матеріально-технічних умов цього процесу:

1) активне залучення дітей із ЗНМ до навчального процесу разом з однолітками з нормотиповим розвитком. Зокрема, яка вказують Н. Ткачова, І. Булаш, І. Турчинова, «включення дітей з порушеннями в розвитку у спільноту дітей з типовим розвитком передбачає подолання дітьми бар'єрів, що гальмують їх процес адаптивного входження в соціальне середовище» [10, с. 276].

2) забезпечити сприятливі психологічні умови для успішного формування готовності дітей до шкільного навчання, а саме: створити психологічний мікроклімат на заняттях, сприятливий для навчання дітей з порушеннями в розвитку;

3) облаштувати спеціальні кабінети у ЗДО: кабінет психологічного розвантаження і психомоторної корекції, логопедичний кабінет, кімнату для корекційних занять.

4) для вищої ефективності корекційної роботи з дітьми із ЗНМ варто дотримуватися розробленої командою психолого-педагогічного супроводу індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану та розкладу навчальних занять дітей з ЗНМ із врахуванням кількості корекційно-розвивальних занять [11, с. 28].

М. Кляп наголошує, що зважаючи на характерні особливості дітей з ЗНМ, (негативізм, знижену активність), вже з перших занять слід створювати умови для довірливих відносин, спеціально підвищувати настрій дитини, формувати її бажання «гратися», активно контактувати (займатися) з логопедом. При цьому успішність формування мовленнєвої готовності дитини до школи значно залежить від того, чи вдасться логопеду встановити контакт з дошкільником, зацікавити його, організувати захоплюючу мовленнєву ситуацію для наслідування [12].

В роботі М. Кляп запропоновано зміст корекційної роботи з формування мовленнєвої готовності дошкільників із ЗНМ до школи, що містить два напрями:

1) формування лексичної складової мовлення, що забезпечує розвиток словника дитини, розуміння нею інформації, що надходить ззовні, допомагає утворювати свої мовленнєві вислови, якими дитина може повідомити власні думки, бажання, прохання, емоції і переживання.

2) формування граматичної складової мовлення за допомогою розвитку фразового і зв'язного мовлення. Цей напрям реалізується через розвиток в дитини морфологічної системи словотвору, засвоєння системи граматичних уточнень (число, рід, час, відмінок) та формування синтаксичної складової мовлення. Найбільш ефективною формою засвоєння, закріплення і узагальнення лексичного та граматичного матеріалу у дітей дошкільного віку із ЗНМ є саме гра [12].

Розглядаючи процес впровадження корекційно-логопедичної програми роботи з підготовки дітей із ЗНМ до школи, О. Яковенко зазначила, що вправи для активізації пізнавальної діяльності для дошкільників виявилися складними, оскільки для їх виконання слід поєднувати мисленнєві та мовленнєві процеси, що як відомо, порушені у цих дітей [7, с. 252].

На думку О. Переворської, А. Ткач, для формування мовленнєвої готовності дітей із ЗНМ до школи слід використовувати мовленнєві вправи на основі різних інтерактивних методів. Зокрема, на їх думку, мовленнєвій готовності дітей до школи можуть сприяти такі вправи, як:

1. «Ланцюжок», де діти утворюють пари та обговорюють імітований ланцюжок сюжету казки в малюнках або умовних знаках (при достатньому рівні пізнавальних вмінь діти самостійно складають «ланцюжок дій» за сюжетом).

2. «Мікрофон». Діти, використовуючи іграшковий мікрофон по колу мають дати відповідь на одне питання. Це допомагає почути інших, уважно стежити за їх мовленням та засвоювати правильні зразки складання висловлювань, речень [14, с. 339].

3. «Передбачення». Інтерактивний метод допомагає дітям передбачити, уявити різні реакції предметів, явищ, поведінки, увійти в їхній стан. Наприклад, педагог пропонує дітям назвати пори року, розказати про них, а потім увійти в стан однієї з пір року та висловити свої очікування й передбачення, як її люблять діти, що вона може їм дати.

4. «Як можна використати?». Діти вчаться уявляти різні функції і можливості використання предметів-замінників. Наприклад, завдання: «Уявіть, як можна використати олівець (як указку, термометр, барабанну паличку, жезл...)?» [14, с. 338 - 339].

Цікавим прийомом розвитку мовленнєвої готовності дітей із ЗНМ до школи О. Яковенко називає багаторазове прослуховування казки по частинам з обов'язковою перервою. Це сприяє підвищенню слухомовленнєвої пам'яті у

дошкільників із ЗНМ. Після проведення підготовчої роботи з логопедом діти із ЗНМ можуть відтворити прослуханий текст, тому потрібно залучати дошкільників до відповідей на запитання, виділення головних героїв казок, надавати дітям зразки правильно побудованих речень та їх частин [7, с. 252].

Застосовуючи сучасні технічні пристрої в роботі з дітьми із ЗНМ (вакуумні навушники та комп'ютер), логопед може створити умови для кращого виконання дітьми поставлених пізнавальних завдань. Зокрема, сконцентрувати дошкільників на пізнавальному завданні, прибравши шум, дозувати час прослуховування казок, а за допомогою комп'ютера підвищити інтерес дітей до завдань. Доповнюючи комп'ютерні ігри настільними, пояснюючи наочно пропоновані види завдань, логопед покращує розуміння дітьми сутності пропонованого завдання. При цьому важливо поєднувати комп'ютерні ігри з різними варіаціями дидактичних ігор, що включають наочні блок-схеми, малюнкові речення з прийменниками, що допомагає розвивати просторові уявлення дітей [7, с. 252].

Однією з умов ефективності проведення корекційної роботи з формування мовленнєвої готовності дітей із ЗНМ до школи І. Кобзева та О. Переворська називають співпрацю між фахівцями ЗДО та батьками. На їх думку, корекційна робота має організовуватися на основі тісного співробітництва вихователя, логопеда, батьків, що допомагає пришвидшити і підвищити результати мовленнєвого розвитку дітей та їх готовності до школи [4, с. 466].

Висновки. Отже, корекційна робота з формування мовленнєвої готовності дошкільників із ЗНМ до школи охоплює:

- формування у дітей вміння розуміти звернене мовлення;
- збагачення словника дітей;
- формування навичок правильної звуковимови;
- формування навичок користуватися мовленнєвими засобами у спілкуванні.

Також корекційна робота з формування мовленнєвої готовності дошкільників із ЗНМ до школи охоплює відпрацювання технологій мовленнєвої взаємодії у

різних ситуаціях комунікації; підвищення самостійності дітей в освоєнні мовленнєвих навичок, розвиток їх готовності до комунікації.

Найбільш ефективними формами роботи логопеда з дітьми із ЗНМ на заняттях є мовленнєві ігри та вправи, спеціальні ігрові завдання.

Доцільним є використання інноваційних методів (на групових заняттях).

Список використаних джерел

1. Гуменюк О. С., Пацула І. Н., Павлюк А. С. Психолого-педагогічні характеристики дітей із загальним недорозвиненням мовлення та роль психолого-педагогічної характеристики в організації корекційно-розвиткового процесу з дітьми. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 9(14). С. 113 - 126.

2. Переворська О. І., Кобзева І. М. Формування комунікативної компетентності як складника підготовки дітей з мовленнєвими порушеннями до шкільного навчання. *Вісник університету ім. А. Нобеля*. Дніпро, 2021. Вип. 2 (22). С. 78 - 84.

3. Переворська О. І. Кобзева І. М., Приходько Т. П. Ефективність корекційної роботи студентів з дітьми дошкільного віку з ускладненими мовленнєвими порушеннями. *Вісник університету ім. А. Нобеля. Педагогічні науки*. Дніпро, 2019. Вип. 1 (17). С. 78 - 83.

4. Кобзева І. М., Переворська О. І. Організація корекційної роботи як основа формування комунікативної готовності дошкільників із ЗНМ III рівня до шкільного навчання. *Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference. Prague, Czech Republic*. 2022/4/5. С. 463 - 467.

5. Под'ячева Л. Формування мовленнєвої готовності до школи дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. URL: <https://vseosvita.ua/library/formuvanna-movlennevoi-gotovnosti-do-skoli-ditej-starsogo-doskilnogo-viku-iz-zagalnim-nedorozvinennam-movlenna-398213.html> (дата звернення: 15.05.2023).

6. Голуб Н. М. Підготовка дітей із ЗНМ до навчання у школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 7 (51). С. 343 – 351.

7. Яковенко А. О. Корекційно-логопедична програма з формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до школи. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Вип. 20. С. 251 – 256.

8. Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2006. 20 с.

9. Яковенко А. О. Загально-дидактичні аспекти дослідження мовленнєвої готовності до навчання у школі старших дошкільників. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2013. Вип. 24. С. 273 - 275.

10. Ткачова Н. Г., Булаш І. В., Турчина І. С. Інноваційні техніки роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 276 - 282.

11. Гоцко Г. І. Особливості організації освітнього процесу в умовах реалізації основних засад інклюзивного навчання. *Інклюзивне навчання в Новій українській школі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» (26-27 березня 2018 р., м. Тереховля): у 2 ч.* Київ: Інтерсервіс, 2018. С. 28 - 30.

12. Кляп М. І. Окремі аспекти корекції мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Virtus : Scientific Journal*. 2018. № 1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18532/1/Virtus-01.18.pdf> (дата звернення: 15.05.2023).

13. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник, третє видання, перероблене і доповнене / За ред. М. К. Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.

14. Ткач А., Переворська О. Інтерактивні методи мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Наука і молодь – 2021: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої*

освіти і молодих учених (м. Київ, 16 квітня 2021 рік). Київ: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021. С. 337 - 340.